

דף שבועי

פרשת ואתחנן, תשפ"ב, מספר 1482

"וְאֶתְחַנֵּן... בְּעֵת הַהוּא": על אופי מנהיגותו של משה

יהודה יונגסטר

עבור עצמו ולו טענה אחת שתהפוך את בקשתו מתחינה לתפילה?

דומה שהתשובה טמונה בשאלה: כאשר התפלל משה על אחרים, על ישראל, על מרים (במ' יב:יג): "וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל ה' לֵאמֹר אֶל-נָא רַחֵם נָא אֶתְפִּלָּא גַם בְּעַד אֶהְרֹן בְּעֵת הַהוּא", הוא אכן ראה להם זכות, ומתוך זכות זו הוא פנה אל ה'. אך כאשר ביקש בעד עצמו – הוא לא ראה עצמו אלא חייב, ובקשתו הייתה למתנת חינם.

הנקודה השנייה הראויה לתשומת לב היא, כאמור, ציון מועד התחנונים – "בְּעֵת הַהוּא". ביטוי זה מופיע בפרשה הקודמת, דברים, תשע פעמים. שלוש פעמים בתחילתה, בהתייחס לתקופת המינוי של השופטים (ככל הנראה, ימי יתרו), וכל השאר בהקשר של תקופת המלחמות של סיחון ועוג:

וַיֵּצֵא סִיחֹן לְקִרְאָתָנוּ... וַיִּתְּנֵהוּ ה' אֶל-לְהִינּוּ לְפָנֵינוּ... וַנִּלְפָד אֶת כָּל עָרָיו בְּעֵת הַהוּא (ב:לא-לד).

וַיִּתֵּן ה' אֶל-לְהִינּוּ בְיַדְנוּ גַם אֶת עוֹג מֶלֶךְ הַבְּשָׁן... וַנִּלְפָד אֶת כָּל עָרָיו בְּעֵת הַהוּא... (ג:ג-ד).

וַנִּקַּח בְּעֵת הַהוּא אֶת הָאָרֶץ מִיַּד שְׁנֵי מְלָכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן... (שם:ח).

וְאֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת יְרִשְׁנוּ בְּעֵת הַהוּא מֵעֲרֵעַר אֲשֶׁר עַל נַחַל אַרְנוֹן וְחִצֵּי הַר הַגִּלְעָד וְעָרָיו נָתַתִּי לְרֵאוּבֵנִי וְלְגַדִּי... (שם:יב).

וַאֲצוּ אֶתְכֶם בְּעֵת הַהוּא לֵאמֹר ה' אֶל-לְהִיכֶם נָתַן לְכֶם אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ חַלּוּצִים תַּעֲבְרוּ לְפָנַי אֲחִיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל בְּנֵי חֵיל... (שם:יח).

"וְאֶתְחַנֵּן אֶל ה' בְּעֵת הַהוּא לֵאמֹר" (דב' ג:כג). כאשר מתעמקים בפסוק זה אפשר לגלות בו משהו מאופי מנהיגותו של משה, באמצעות שני דגשים: לשון התחנונים "וְאֶתְחַנֵּן", שאינה תדירה בתורה כלשון תפילה, וכן ציון המועד שבו התחנן משה אל ה' – "בְּעֵת הַהוּא".

פעמים רבות פנה משה בבקשה אל ה', בעיקר על מנת לבקש מחילת עוון, אך עד כאן לא נאמר בשום מקום שמה התחנן אל ה'. משה צעק אל ה' (כמו במרה, שמ' טו:כה, ועוד), חילה את פני ה' (לאחר חטא העגל, שם לב:יא), התפלל אל ה' (כמו אחר המתאוננים, במ' יא:ב, ועוד), אך לא התחנן.

לשון התחנונים מתפרשת בספרי דברים (כו) על פי הכתוב במשלי (יח:כג): "תִּתְחַנְּנוּ וְיִדְבֹר רֶשֶׁת, וְעֲשִׂיר יַעֲנֶה עֲזוֹת". הווי אומר: הרש מבקש ביודעו שאין לו לתת דבר בתמורה למה שיקבל, ומכאן שלשון תחנונים מבטאת בקשה למתנת חינם (וראו רש"י כאן). לפי זה, משה ניגש להתפלל כשהוא יודע שהגזרה שנגזרה עליו – ראויה היא; עונש על חטאו במי מריבה, ולכן בקשתו אין לה על מה שתסמוך, ולא נותר לו אלא להתחנן.

מה ההבדל בין תפילתו של משה לביטול עונשו לבין תפילותיו לביטול עונשים שהוטלו על ישראל? על פניו, גם אלה היו עונשים שנגזרו בדין, ומדוע בקשת משה לא הייתה בקשת תחנונים אלא תפילה או צעקה? או כלך לדרך זו: אם בכל תפילותיו הקודמות ידע משה לטעון טענות זכות, כך שבקשתו הייתה תפילה ולא תחנונים, מדוע לא ידע למצוא

* הרב ד"ר יהודה יונגסטר, רב קהילת "שירת אהרן" גבעת שמואל, מרצה במכללת אשקלון ובמכללת "אורות ישראל".

תפקידו. המשל מתאר את האיפרכוס, אשר בהיותו בתפקידו "היה גוזר על המלך והוא עושה", וכך, אילו היה משה נשאר בתפקידו, היה גוזר, כביכול, על המלך להכניסו לארץ, והמלך היה עושה כדבריו. אך כשם שמשעה שנתמנה אחר תחת האיפרכוס, אפילו ללשכתו שוב אינו רשאי להיכנס, כך משה; כיוון שנכנס יהושע במקומו, הגזרה שנגזרה עליו מנעה ממנו את הכניסה לארץ והוא נזקק לתחוננים, שאף אותם דחה הקב"ה.

המדרש הופך במידה רבה את הסיבה והמסובב: אם היינו סבורים שמינויו של יהושע הוא תוצאה של הגזרה שמשעה לא ייכנס לארץ, המדרש מציע היפוך: הגזרה שמשעה לא ייכנס לארץ, ולפחות החלטה בפועל, היא תוצאה של מינוי יהושע כמנהיג במקומו.

נמצא שיש בפסוק הפותח את פרשתנו שתי נקודות המדגישות את אופי מנהיגותו של משה, כמי שכל ישותו היא טובת העם:

א. הניגוד בין לשון התחינה כאן לבין לשונות התפילה שעד כאן מלמד, שכאשר ניצב משה לפני ה' בתפילה מכוח העם – הוא ניצב בעוז, תוך שהוא רואה את עמו כזכאי, והוא מתפלל או צועק ותובע בדין ולא מתחנן. אך בעמדו לפני ה' כאדם פרטי הוא עומד כרש הרואה עצמו חייב, והוא אינו מתפלל או צועק אלא מתחנן, ומבקש מתנת חיים.

ב. ייחוס מועד התחינה לאירוע שקדם לו, הציווי על יהושע וכניסתו להנהגה במקום משה, מלמד שמנהיג שכל מעייניו נתונים לעמו ולא לעצמו זוכה להתגבר בזכות העם גם על גזרה שנגזרה עליו בדין.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
 הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
 עורכת לשון: רחל הכהן שיף

וְאֵת יְהוֹשֻׁעַ צִוִּיתִי בְּעַת הַהוּא לְאמֹר...
 כִּן יַעֲשֶׂה ה' לְכָל הַמַּמְלָכוֹת אֲשֶׁר אִתָּה
 עִבְרַ שְׁמָה (שם:כא).

ייתכן שהתורה מבקשת להציב את האירועים בסדר זמנים; אירוע רודף אירוע. ואם אכן כך, הרי שהפעם השביעית שבה נאמר "בְּעַת הַהוּא" לציון מועד תחוננו של משה בפרשתנו, הייתה מיד לאחר שציווה את יהושע. מסתבר שהנחה זו היא הבסיס למדרש הבא (דברים רבה מהד' הדפוס, ב, ה):

"בעת ההיא", באי זה עת? באותו עת שנתמנה יהושע, שנא' (דב' ג:כא) "וְאֵת יְהוֹשֻׁעַ צִוִּיתִי".

א"ר הונא: כיון שאמר לו הקדוש ברוך הוא למשה הגיע ארכי ליהושע, אותה שעה התחיל לבקש רחמים ליכנס לארץ.

למה הדבר דומה? לאיפרכוס שהיה בארכי שלו והיה גוזר על המלך והוא עושה, היה פודה למי שרוצה וחובש למי שרוצה. וכיון שנתחלף ונתמנה אחר תחתיו – התחיל לבקש מן השוער ליכנס, ולא היה מניח לו.

כך משה: כל ימים שהיה בארכי שלו, היה חובש למי שרוצה, שנאמר "וַיִּרְדּוּ הֵם וְכָל אֲשֶׁר לָהֶם חַיִּים" וגו' (במ' טז:לג), ופודה למי רוצה, שנאמר: "יְחִי רְאוּבֵן וְאֵל יִמְת" (דב' לג:ו). וכיון שנתחלף ונתמנה יהושע תחתיו, שנאמר "קַח לְךָ אֵת יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון" (במ' כז:יח), התחיל להתחנן ליכנס לארץ. אמר לו הקדוש ברוך הוא: "רַב לְךָ" (דב' ג:כו).

בעל המדרש סבור שכאשר ציווה משה את יהושע (בסוף פרשת דברים), הפך יהושע ל"מנהיג הנבחר", ומשה הפך להיות "המנהיג לשעבר", גם כשנותר להיות מנהיג בפועל עד יום מותו. מכאן נובעים דבריו של רב הונא: תחינתו של משה היא תוצאה של כניסת יהושע לתפקידו.

חלקו השני של המדרש מבקש להסביר מדוע לא התחנן משה קודם לכן, והוא מציע פירוש מעניין: אף שנענש משה במי מריבה ולא היה זכאי להיכנס לארץ בזכות עצמו, אילו היה נותר בתפקידו כמנהיג ישראל – היה נכנס לארץ מתוקף תפקידו, כאותו איפרכוס אשר רשאי להיכנס ללשכת המושל מכוח